

УДК 330.341

І. М. Семененко,
*старший викладач,
Східноукраїнський національний
університет ім. В. Даля*

АНАЛІЗ СТАНУ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ

Світова криза істотно вплинула на стійкість і ефективність функціонування вітчизняних підприємств, тому кожне підприємство прагне зберегти цілісність і утримати свою частку на ринку. У сучасних умовах залишатися конкурентоспроможними і прибутковими здатні лише ті підприємства, які є інноваційно активними і приділяють увагу своєчасному оновленню технологій та обладнання, зміні методів управління й організації праці, впровадженню нових цінових стратегій і концепцій просування товару тощо. Про неможливість підприємницької діяльності без інновацій говорив ще австрій-

ський (пізніше американський) вчений Йозеф Алоїз Шумпетер, який і запровадив у науковий оборот термін «інновація». Він розглядав інновації як основу підприємницької діяльності, й підприємництво, власне, виводив зі здатності людей створювати щось нове. У першому десятиріччі ХХ ст. у своїй праці «Теорія економічного розвитку» Й. Шумпетер вперше розглянув питання нових комбінацій змін у розвитку (тобто питання інновації) і надав повний опис інноваційному процесу [1]. Про необхідність активізації інноваційної діяльності промислових підприємств в Україні зазначають багато провідних

© І. М. Семененко, 2010

вчених, проблеми переходу економіки країни на інноваційний шлях розвитку обговорюються на конференціях різних рівнів. Проте Україна все ще відчуває наслідки кризи, і проблема підвищення інноваційної активності все ще стоїть перед вітчизняними підприємствами.

Проблемам інноваційного розвитку підприємств присвячено праці провідних вітчизняних вчених: В. В. Онікієнко, Л. І. Федулова, С. М. Ілляшенко, Ю. М. Бажал, О. М. Олефіренко, Л. М. Ємельяненко, І. В. Терон, В. І. Рошило та інших [2–5]. Зокрема, В. В. Онікієнко, Л. М. Ємельяненко, І. В. Терон визначають інноваційний розвиток вітчизняної економіки пріоритетним і тому пропонують концептуальні основи формування інноваційної політики країни й розробляють механізм її реалізації [2]. Л. І. Федулова та Ю. М. Бажал теж досліджують інноваційний розвиток економіки України, визначають проблеми, з якими стикаються підприємства при здійсненні інноваційної діяльності, розглядають необхідність створення національної інноваційної системи [3]. Проблеми управління товарною інноваційною політикою промислових підприємств розкривають у праці С. М. Ілляшенко і О. М. Олефіренко, які також приділяють значну увагу формуванню й управлінню портфелем інноваційної продукції [4]. Праця В. І. Рошило присвячена пошуку джерел фінансування інноваційної діяльності підприємств, що безумовно вирішує одну з головних проблем, що виникає при необхідності здійснення підприємствами інноваційної діяльності [5]. Отже, науковці, насамперед, визначають проблеми, що перешкоджають інноваційному розвитку підприємств, пропонують шляхи їх вирішення й окреслюють напрями інноваційної політики підприємств. Проте перед визначенням напрямів інноваційної політики і здійснення самого управління інноваційною діяльністю підприємств необхідно оцінити і проаналізувати стан їх інноваційної діяльності. Результати такого аналізу дозволять робити висновки про необхідність використання тих чи інших підходів для успішного інноваційного розвитку підприємств, а порівняння стану інноваційної діяльності вітчизняних підприємств із зарубіжними дозволить визначити доцільність врахування зарубіжного досвіду при визначенні напрямів інноваційної політики і розробці стратегії інноваційного розвитку.

Тому метою статті є аналіз стану інноваційної діяльності вітчизняних підприємств та його

порівняння зі станом інноваційної діяльності підприємств зарубіжних країн.

Інноваційна діяльність — це усі наукові, технологічні, організаційні, фінансові і комерційні дії, що приводять до здійснення інновацій або задумані з цією метою, і містять у собі також дослідження і розробки, не пов'язані прямо з підготовкою конкретної інновації [6]. Одним із найбільш розповсюджених показників, які характеризують стан інноваційної діяльності країн, є показник, який дорівнює частці валового внутрішнього продукту (ВВП), що витрачається на дослідження і розробки [7, 8]. Цей показник враховує всі витрати на дослідження і розробки, що здійснювалися підприємствами країни незважаючи на джерело їх фінансування (державна, власні кошти, інвестори), і розраховується багатьма країнами саме з метою порівняння рівня їх інноваційної активності. Проаналізувавши показники ВВП і витрат на дослідження і розробки деяких країн світу [9–16], можна навести такі результати (табл. 1).

Виходячи з табл. 1, можна побачити, що всі розвинені країни (Канада, США, Франція, Фінляндія, Японія тощо) в середньому витрачають на інновації 2–3 % від ВВП. Економіка цих країн теж зазнає кризових явищ, проте темпи падіння виробництва є не такими великими, як у країн, які не приділяють належної уваги інноваційному розвитку своїх суб'єктів господарювання. Що стосується Китаю, то ця країна з кожним роком збільшує витрати на дослідження та розробки, що безперечно позитивно вплинуло і впливає на стан економіки країни, зокрема, в період кризи. Крім того, уряд Китаю планує у 2010 р. збільшити частку витрат на дослідження і розробки до 2 % від ВВП.

В Україні витрати на інноваційну діяльність у 2008 р. дорівнюють 1,26 % від ВВП. Але більшість коштів витрачається на придбання нового обладнання, тоді як частка витрат саме на дослідження і розробки в загальному обсягу ВВП є дуже малою.

Структуру витрат на інноваційну діяльність підприємств в Україні за період 2000–2008 рр. наведено в табл. 2.

З табл. 2 можна побачити, що витрати на дослідження і розробки складають від 8 до 16 % від загальної суми витрат на інноваційну діяльність, тоді як придбання машин і обладнання, які пов'язані з упровадженням інновацій, складають від 54 до 68 % від загальної суми витрат у різні роки.

Проблеми управління виробництвом

Таблиця 1. Частка витрат на дослідження і розробки у ВВП різних країн

Країна	Частка витрат на дослідження і розробки в ВВП за роками, %								
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Україна: частка загальних витрати на інновації;	1,03	0,97	1,34	1,14	1,31	1,30	1,13	1,52	1,26
частка витрат на НДДКР	0,16	0,08	0,12	0,12	0,13	0,14	0,18	0,14	0,13
Австрія	1,94	2,07	2,14	2,26	2,26	2,44	2,46	2,56	2,65
Бельгія	1,97	2,08	1,94	1,88	1,87	1,84	1,88	1,87	1,88
Великобританія	1,81	1,79	1,79	1,75	1,69	1,73	1,76	—	1,80
Данія	2,24	2,39	2,51	2,58	2,48	2,46	2,48	2,55	2,59
Іспанія	0,91	0,91	0,99	1,05	1,06	1,12	1,20	1,27	1,28
Італія	1,05	1,09	1,13	1,11	1,10	1,09	1,14	—	1,15
Канада	1,91	2,09	2,04	2,04	2,08	2,05	1,98	1,88	1,85
Китай	0,83	1	1,07	1,13	1,23	1,33	1,46	—	—
Нідерланди	1,82	1,80	1,72	1,76	1,78	1,72	1,71	1,70	1,70
Німеччина	2,45	2,46	2,49	2,52	2,49	2,48	2,54	2,53	2,55
Норвегія	—	1,59	1,66	1,71	1,59	1,52	1,52	1,65	1,65
Польща	0,64	0,62	0,56	0,54	0,56	0,57	0,56	—	0,57
Португалія	0,76	0,80	0,76	0,74	0,77	0,81	1,00	1,18	1,20
Румунія	0,37	0,39	0,38	0,39	0,39	0,41	0,45	0,53	—
США	2,73	2,74	2,64	2,64	2,57	2,6	2,64	2,66	2,70
Фінляндія	3,34	3,30	3,36	3,43	3,45	3,48	3,45	3,47	3,5
Франція	2,15	2,20	2,23	2,17	2,15	2,10	2,10	2,08	2,08
Хорватія	—	—	1,04	1,05	1,13	1,00	0,87	0,86	—
Чехія	1,21	1,20	1,20	1,25	1,25	1,41	1,55	1,54	1,55
Швеція	—	4,17	—	3,85	3,62	3,80	3,74	3,64	3,61
Японія	3,23	3,35	3,4	3,4	3,4	3,55	3,62	—	3,43

Примітка: «—» — дані не доступні на сайті статистики країни

Таблиця 2. Структура витрат на інноваційну діяльність в Україні [8]

Рік	Загальна сума витрат, млн грн	У тому числі за напрямками:				
		Дослідження і розробки	Придбання нових технологій	Підготовка виробництва до впровадження інновацій	Придбання машин та обладнання, що пов'язані з впровадженням інновацій	Інші витрати
2000	1760,1	266,2	72,8	163,9	1074,5	182,7
	100,00 %	15,12 %	4,14 %	9,31 %	61,05 %	10,38 %
2001	1979,4	171,4	125	183,8	1249,4	249,8
	100,00 %	8,66 %	6,32 %	9,29 %	63,12 %	12,62 %
2002	3018,3	270,1	149,7	325,2	1865,6	407,7
	100,00 %	8,95 %	4,96 %	10,77 %	61,81 %	13,51 %
2003	3059,8	312,9	95,9	527,3	1873,7	250
	100,00 %	10,23 %	3,13 %	17,23 %	61,24 %	8,17 %
2004	4534,6	445,3	143,5	808,5	2717,5	419,8
	100,00 %	9,82 %	3,16 %	17,83 %	59,93 %	9,26 %
2005	5751,6	612,3	243,4	991,7	3149,6	754,6
	100,00 %	10,65 %	4,23 %	17,24 %	54,76 %	13,12 %
2006	6160	992,9	159,5	954,7	3489,2	563,7
	100,00 %	16,12 %	2,59 %	15,50 %	56,64 %	9,15 %
2007	10850,9	986,5	328,4	*	7471,1	2064,9
	100,00 %	9,09 %	3,03 %	—	68,85 %	19,03 %
2008	11994,2	1243,6	421,8	*	7664,8	2664,0
	100,00 %	10,37 %	3,52 %	—	63,90 %	22,21 %

Примітка: * — з 2007 р. статтю витрат віднесено до інших витрат [8]

Якщо усереднити дані про витрати українських підприємств на інноваційну діяльність за різними напрямками за період з 2000 по 2008 рр., то можна представити таку структуру витрат (рис. 1).

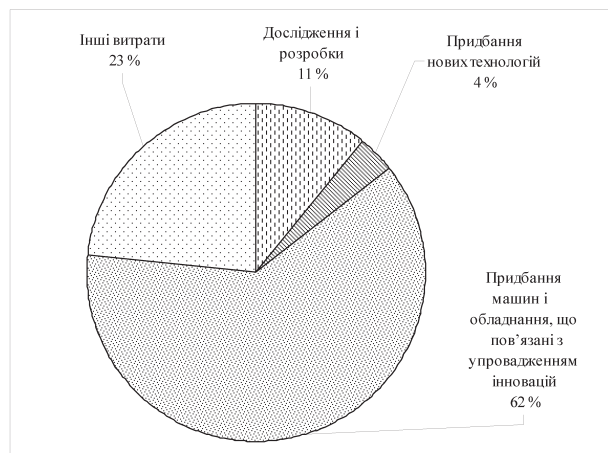

Рис. 1. Структура витрат підприємств України на інноваційну діяльність за окремими напрямками [8]

Таким чином, самим незначним напрямком витрат на інноваційну діяльність в Україні є придбання нових технологій, який складає лише 4 % від загального обсягу витрат. На дослідження і розробки припадає 11 % від загального обсягу витрат на інноваційну діяльність. Придбання машин і обладнання, що пов'язані із впровадженням інновацій, є самим значним напрямком у структурі витрат і складає 62 %. Інші витрати, які містять у собі підготовку виробництва до впровадження інновацій, навчання і підготовку персоналу для розробки та/або запровадження нових чи вдосконалених продуктів і процесів, діяльність щодо ринкового запровадження підприємством нових чи значно вдосконалених товарів і послуг з урахуванням ринкового дослідження та рекламної кампанії, впровадження маркетингових і організаційних інновацій та інші витрати, які пов'язані зі створенням і впровадженням інновацій [6], складають 23 % від загальної суми витрат.

Отже, частка самих витрат на інноваційну діяльність в загальному обсязі ВВП України є достатньо високою в порівнянні з деякими іншими країнами Європи, проте на дослідження і розробки витрачається лише сума, що дорівнює від 0,08 до 0,18 % обсягу ВВП, що є недостатнім для інноваційного розвитку промисловості України і створення вітчизняними підприємствами конкурентоспроможної продукції. Незважаючи на те, що Україна мала високий рівень науково-технічного потенціалу і в пе-

ріод СРСР у неї були розвинені пріоритетні галузі промисловості (хімічна, інформаційні технології, аерокосмічна, оборонна, суднобудівна) [17], дотепер ведуться дискусії про переведення економіки країни на інноваційний шлях розвитку. Як зазначають вітчизняні й зарубіжні економісти [18, 19], за рядом показників результативності інноваційного розвитку Україна значно відстає від таких розвинених країн, як США, Великобританія, Канада, Швеція та ін., де створені одні з найрозвиненіших і багатоконпонентних інфраструктур підтримки інноваційної діяльності, які постійно вдосконалюються, і де сприяння розвитку науки й інновацій є стратегічною метою державної політики.

Так, наприклад, витрати великих промислових підприємств на науково-дослідні й дослідно-конструкторські роботи становлять значну частку від обсягу продажів продукції [20, 21]. Слід зазначити, що, незважаючи на кризу і втрату вартості своїх акцій на біржовому ринку, провідні компанії з усього світу продовжують інвестувати кошти в дослідження і розробки. Так, відома німецька компанія BASF (одна з найвідоміших хімічних компаній у світі), незважаючи на скорочення виробництва, у 2008 р. витратила 1,4 мільйонів євро на дослідження і розробки, що на 5 % більше, ніж у 2007 р., оскільки керівництво вважає ці інвестиції найбільш пріоритетними. Взагалі BASF витрачає 2,4 % від обсягу реалізації продукції саме на дослідження і розробки. Можна навести приклади інших компаній: німецька компанія по виробництву електротехніки Jenoptik щорічно витрачає близько 10 % від обсягу реалізації продукції на дослідження і розробки, автомобільні компанії Volkswagen і Daimler Chrysler – по 5 % і 4 % відповідно, BMW і Nissan – 5,5–6 %, Nokia – 11,2 %, Bosch – 7,7 %, Samsung Electronics – 8,3 %, Airbus і Matsushita – майже по 7 %, Boeing і Toyota – близько 4 %, Hitachi, General Motors, General Electrics – від 5 до 10 % тощо [15, 21, 22]. Отже, вітчизняні підприємства у порівнянні із відомими зарубіжними промисловими підприємствами не є інноваційно активними, і саме це може свідчити про низькі темпи виходу України із кризи у порівнянні із зарубіжними країнами.

Таким чином, для прискорення виходу вітчизняних підприємств із кризи та забезпечення їх сталого функціонування необхідно активізувати розвиток інноваційного підприємництва. Проте існують деякі проблеми на шляху до здійснення інноваційної діяльності промисловими

підприємствами, одна з яких є нерозвиненість механізму державної підтримки підприємств, які впроваджують нововведення, і низький рівень фінансування науково-технічної діяльності.

Якщо розглянути структуру джерел фінансування технологічних інновацій (під технологічними інноваціями розуміють діяльність підприємства, пов'язану з розробкою та впровадженням як технологічно нових, так і значно технологічно вдосконалених продуктів і процесів [6]) (рис. 2) [8], то можна побачити, що інноваційна діяльність здійснюється головним чином за рахунок власних коштів, які складають 74 % у загальному обсязі коштів, витрачених на впровадження інновацій. Кошти Державного бюджету складають лише 2 % від загальної суми, яка була витрачена на здійснення інноваційної діяльності (враховуючи те, що у 2008 р. розмір коштів Держбюджету, спрямованих на фінансування інноваційної діяльності, у порівнянні із 2007 р. збільшився майже у 2,5 рази).

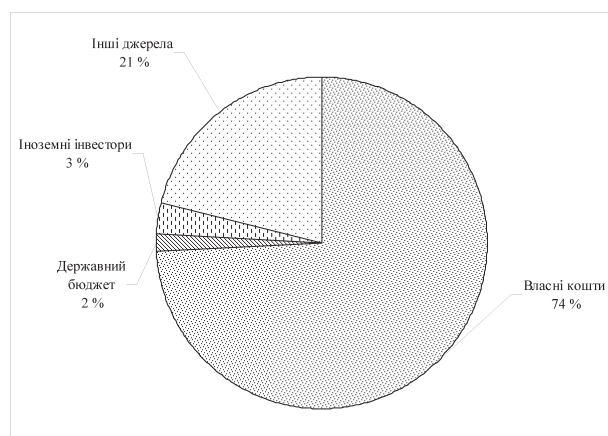

Рис. 2. Структура джерел фінансування технологічних інновацій [8]

У США доля власних коштів на здійснення науково-дослідницької діяльності складає 66,6 % від загального обсягу витрат, а кошти Федерального бюджету – 26,7 % [9]. Що стосується Китаю, то його уряд фінансує більш ніж 70 % науково-дослідницьких робіт, що здійснюються у країні [12]. В Україні фактичне фінансування науково-технічної діяльності є менше запланованого [23], що свідчить про нерозвиненість механізму вітчизняної державної підтримки підприємств, які впроваджують нововведення.

Проте проблема нестачі коштів не є єдиною, що перешкоджає здійсненню інноваційної діяльності вітчизняними підприємствами. В умовах нестабільності зовнішнього оточення багато підприємств прагнуть до отримання прибутку в

поточному році і тому не впроваджують інновації, результати від яких, як правило, можна отримати лише через декілька років, оскільки не враховують той факт, що систематичне здійснення інноваційної діяльності сприятиме забезпеченню економічної стійкості, сталому отриманню результатів і довгостроковому процвітанню.

Отже, незважаючи на те що роль інноваційної діяльності в підвищенні конкурентоспроможності і забезпеченні сталого розвитку суб'єктів господарювання є загально визнаною, вітчизняні підприємства не приділяють достатньої уваги впровадженню інновацій, і тому стан їх інноваційної діяльності є незадовільним.

Висновки. Таким чином, аналіз стану інноваційної діяльності вітчизняних підприємств показав, що він є незадовільним. За рівнем інноваційної активності вітчизняні підприємства значно поступаються зарубіжним, що впливає на їх конкурентоспроможність і прибутковість, і, отже, стан економіки і добробут країни взагалі. Значна частка витрат на інноваційну діяльність вітчизняних підприємств спрямовується на придбання машин і обладнання, пов'язаних із впровадженням інновацій, тоді як витрати на дослідження і розробки у порівнянні із зарубіжними підприємствами є незначними. Це може свідчити, насамперед, про те, що українські підприємства використовують зарубіжний досвід у своїй діяльності, але самі не є лідерами в інноваційних розробках і дослідженнях, і тому нездатні суперничати із зарубіжними конкурентами. Для того, щоб швидше вибратися із кризи, завоювати нові ринки збуту і підвищити свою прибутковість, підприємствам слід приділяти більше уваги здійсненню інноваційної діяльності, що, безумовно, вплине на здатність всієї країни перемогти кризу і вийти на новий рівень розвитку.

Література

1. Schumpeter J. A. The theory of economic development: An Inquiry Into Profits, Capital, Credit, Interest, and the Business Cycle / J. A. Schumpeter. – Transaction Publishers, 1983. – 255 p.
2. Онікієнко В. В. Інноваційна парадигма соціально-економічного розвитку України / В. В. Онікієнко, Л. М. Ємельяненко, І. В. Терон. – К. : РВПС України НАН України, 2006. – 480 с.
3. Інноваційний розвиток економіки: модель, система управління, державна політика / за ред. Л. І. Федулової. – К. : Основа, 2005. – 552 с.
4. Ілляшенко С. М. Управління портфелем замовлень науково-виробничого підприємства : мо-

нографія / С. М. Ілляшенко, О. М. Олефіренко. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2008. – 272 с.

5. Рошило В. І. Джерела фінансування інноваційного розвитку підприємства : монографія / В. І. Рошило. – Чернівці : Книги-XXI, 2006. – 272 с.

6. Інструкція щодо заповнення форми державного статистичного спостереження № 1 «Обстеження інноваційної діяльності промислового підприємства» від 20 серпня 2007 р. № 306 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : www.rada.gov.ua.

7. Денисюк В. Інноваційна активність національної економіки: вдосконалення методології, показники промислових підприємств, державна підтримка / В. Денисюк // Економіст. – 2005. – № 8 (226). – С. 45–49.

8. Статистична інформація [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Державного комітету статистики України. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua>.

9. Boroush M. New Estimates of National Research and Development Expenditures Show 5,8 % Growth in 2007 [Electronic resource] / M. Boroush // Science Resources Statistics. The official web-site of United States National Science Foundation. – Mode of access : <http://www.nsf.gov/statistics/infbrief/nsf08317/>.

10. Gross domestic expenditures on research and development [Electronic resource] // Canada's national statistical agency. – The official web-site of Statistics Canada. – Mode of access : <http://www.statcan.gc.ca>.

11. Main Science and Technology Indicators [Electronic resource] // The official web-site of OECD. – 2009. – № 1. – Mode of access : <http://www.oecd.org/dataoecd/9/44/41850733.pdf>.

12. Measuring China's innovation system: national specificities and international comparisons. – OECD : DSTI, 2009. – 99 p.

13. Results of the Survey of Research and Development [Electronic resource] // Summary of Results (2007). – The official web-site of Statistics Bureau and the Director-General for Policy Planning of Japan. – Mode of access : <http://www.stat.go.jp/english/index.htm>.

14. Science and technology // Europe in figures. – Eurostat yearbook, 2008. – № 12. – P. 461–498.

15. Financial crises and R&D [Electronic resource] // The official web-site. of Innovation

Center in Denmark. – Mode of access : <http://www.icdmuenchen.um.dk/en/servicemenu/News/FinancialCrisesAndRD.htm>.

16. Gross domestic expenditures on research and development [Electronic resource] // Canada's national statistical agency. – The official web-site of Statistics Canada. – Mode of access : <http://www.statcan.gc.ca>.

17. Власкин Г. А. Промышленная политика в условиях перехода к инновационной экономике: опыт стран Центр. и Вост. Европы и СНГ / Г. А. Власкин, Е. Б. Ленчук. – М. : Наука, 2006. – 246 с.

18. Данилишин Б. Научно-инновационное обеспечение устойчивого экономического развития Украины / Б. Данилишин, В. Чинова // Экономика Украины. – 2004. – № 3 (500). – С. 4–11.

19. Кузнецова И. С. Инновационные системы: суть, структура и проблемы развития [Электронный ресурс] / И. С. Кузнецова // Интернет-журнал «Інновації в Києві». – 2006. – № 1. – Режим доступу : www.innovation.com.ua.

20. Голубкин В. Н. Бизнес-образование в процессе управления знаниями / В. Н. Голубкин, С. О. Календжян, Л. П. Клеева // Бизнес-Образование. – 2006. – № 1 (20). – С. 80–93.

21. Гунин В. Н. Управление инновациями: 17-модульная программа для менеджеров «Управление развитием организации». Модуль 7 / В. Н. Гунин. – М. : ИНФРА-М, 2000. – 272 с.

22. Шихвердиев А. П. Инновационная деятельность – главное условие устойчивого развития экономики Российского Севера (на примере Республики Коми) / А. П. Шихвердиев, А. А. Вишняков // Корпоративное управление и инновационное развитие экономики Севера ; Вестник Научно-исследовательского центра корпоративного права, управления и венчурного инвестирования Сыктывкарского государственного университета. – 2006. – № 4. – С. 49–68.

23. Рекомендації парламентських слухань на тему «Національна інноваційна система України: проблеми формування та реалізації», схвалені Постановою Верховної Ради України від 27 червня 2007 р. № 1244-V [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : www.rada.gov.ua.

Надійшла до редакції 02.02.2010 р.